

13. Михальчишин Н. Л. Конкурентні відносини в умовах перехідної та ринкової економіки / Михальчишин Н. Л. // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2007. – №606. – С. 362–368.

14. Янукович В. Послання до Українського народу (з Експертною доповіддю НІСД «Україна ХХІ століття. Стратегія реформ і суспільної консолідації») / Янукович В. ; [укладач А. В. Єрмолаєв]. – К. : НІСД, 2010. – С. 64.

15. Прус Л. Р. Управління конкурентоспроможністю вищих навчальних закладів на засадах бенчмаркінгу : дис...к.е.н. : 08.00.04 / Прус Л. Р., Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль, 2008. – 218 с.

16. Реформи Табачника збільшили кількість українських студентів у Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.osvita.org.ua/articles/702.html.

17. Статистична інформація. Освіта [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

18. Характеристика секторів послуг освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.finance-dom.ru/marketing>.

19. Черниш О. В. Специфіка функціонування ринку освітніх послуг / Черниш О. В. // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 4. – Т. 1. – С.204 – 206.

20. Чурносова І. О. Принципи формування конкурентних відносин вищих навчальних закладів / Чурносова І. О. // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 6. – Т. 4. – С. 233 – 236.

21. Чурносова І. О. Турбулентний характер розвитку ринку послуг вищої освіти / Чурносова І. О. // Вісник національного університету „Львівська політехніка”. Логістика. – 2008. – № 633. – С. 756 – 760.

УДК 339.16.012.32

Гайій І. Б.

СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ НЕОРГАНІЗОВАНОГО СЕКТОРУ ТОРГІВЛІ

У статті описано організаційно-економічну структуру неорганізованого сектору торгівлі та проведено детальний аналіз найважливіших її структурних елементів. Автором визначено питому вагу показників діяльності неорганізованого сектору торгівлі у загальних показниках діяльності внутрішньої торгівлі та їхню динаміку, обґрунтовано об'єктивну необхідність існування та підтримки досліджуваного сектору.

Ключові слова: фізична особа-підприємець, торгівля, неорганізований сектор торгівлі, ринок, організаційно-економічна структура.

Наріі І.

STRUCTURAL ANALYSIS OF TRADE INFORMAL SECTOR

This article describes the organizational and economic structure of the unorganized sector of trade and conducted a detailed analysis of its most important structural elements. The author defines the share performance of the informal sector trade in general terms of internal trade and their dynamics, reasonably objectively the need for and support study sector.

Keywords: individual entrepreneur, trade, unorganized sector of trade, market, organizational and economic structure.

Вступ. По мірі поглиблення ринкових процесів, лібералізації торговельної діяльності і зростання конкуренції ускладнюються функції і завдання торгівлі, з'являються нові форми і механізми функціонування, відбуваються суттєві зміни в її багатомірній структурі.

Глибокі структурні зміни в системі внутрішньої торгівлі зумовлені впливом зовнішнього та внутрішнього середовища, наслідком якого є широкомасштабна і комплексна реструктуризація тобто трансформація основних структур торговельної сфери: організаційно-економічної, соціальної, функціональної і територіальної. Важливо зазначити, що трансформації в цих структурах означають якісне оновлення внутрішньої торгівлі, а також всіх її сегментів і секторів, включаючи неорганізований сектор торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Структурні зміни у внутрішній торгівлі відбуваються без належних науково-теоретичних обґрунтувань і методологічних підходів. Вузьке коло наукових праць В. Апопії [1], Г. Башнянина [2], Р. Криган [3], Л. Лігоненко [4], А. Мазаракі [4], Т. Футало [3] дають лише загальні уявлення про основні структури торговельної сфери в Україні. Нерозкритими залишаються сутність, природа, принципи, детермінанти, методологічні підходи дослідження окремих секторів торгівлі. В першу чергу це стосується неорганізованого сектору.

Постановка проблеми. У зв'язку з вищевикладеним надзвичайно важливо всебічно вивчати і аналізувати процеси структурних змін, виявити їх спрямованість і тенденції з тим, щоб науково обґрун-

тувати перспективні структури, стратегічні пріоритети структурної перебудови неорганізованого сектору торгівлі та переведення його майбутнього розвитку і функціонування в кероване русло. Мета дослідження – на основі системного підходу проаналізувати організаційно-економічну структуру неорганізованого сектору торгівлі.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до методології Системи національних рахунків – це форма самозайнятості громадян у сфері виробництва і послуг, яка займає значне місце у їхньому господарстві, але не враховується офіційною статистикою [5].

Ця підсистема охоплює об'єкти, які функціонують безпосередньо в галузі торгівлі, а також позагалузеві об'єкти торгівлі, котрі здійснюють свою діяльність у виробничих сферах та у сфері матеріальних і нематеріальних послуг.

Під впливом, головним чином, соціально-економічних факторів, підсистема «Торгівля» зазнає суттєвих структурних змін. Ядро підсистеми – фізичні особи-підприємці прискорено кількісно зростають. За 2005-2009 рр. їх кількість збільшилась на 121,3 %, відповідно зросла їх частка у складі суб'єктів господарювання в системі внутрішньої торгівлі (табл. 1).

Таблиця 1

Структурні зміни у складі суб'єктів господарювання в сфері торгівлі*

Показники	Одиниця виміру	Роки					
		2005	2006	2007	2008	2009	2009 до 2005, %
Кількість підприємств у галузі G (торгівля)	тис. од.	124,0	120,2	129,5	112,2	123,9	100,0
Частка підприємств у сфері G	%	8,0	8,3	7,9	6,7	6,5	X
Розрахунково – кількість фізичних осіб-підприємців у сфері G	млн. ос.	1,55	1,44	1,63	1,45	1,88	121,2
Частка фізичних осіб-підприємців	%	98,0	91,7	92,1	93,3	93,5	x

* розраховано за даними Держкомстату України та ДПА України

Ключовою в неорганізованому секторі торгівлі слід вважати організаційно-економічну структуру, яка включає організаційні підсистеми, організаційно-правові форми, організаційно-управлінські структури та інші складові елементи організаційно-економічного змісту.

Підсистема «Торгівля» в секторі неорганізованого ринку переважає. Сюди входять:

- фізичні особи-підприємці та незареєстровані підприємці, які здійснюють торгівлю на постійних засадах, значна частина приватних підприємств торгівлі, їх філії і відокремлені підрозділи;
- різноманіття об'єктів торгівлі: стаціонарні (магазини, кіоски, палатки, павільйони, формальні і неформальні ринки), пересувні (автолавки, автопричепи), напівстаціонарні (торгові автомати).

Зростання кількості фізичних осіб-підприємців відображає загальну тенденцію в національному господарстві України, де за зазначений період збільшення становило близько 1 млн. осіб. При цьому сфера торгівлі залишається пріоритетною в цьому сенсі. Тут зосереджено 45 % всіх фізичних осіб-підприємців.

Така динаміка зумовлена: нестабільністю економіки і зростанням безробіття; загальною активізацією приватної ініціативи в Україні; наявністю незначного стартового капіталу у більшості людей; спрощенням процедури реєстрації, оподаткування та звітності малого бізнесу.

Поглиблений аналіз показує, що суб'єктний склад неорганізованого сектору торгівлі не тільки кількісно зростає, але й укрупнюється (табл. 2).

Таблиця 2

Фізичні особи-підприємці в структурі суб'єктів сфери торгівлі (G)

Роки	Суб'єкти господарювання, всього			у т.ч. фізичні особи-підприємці					
	Кількість зайнятих працівників, млн. осіб	з них наймані працівники, млн. осіб	Обсяг реалізованої продукції, млрд. грн.	кількість зайнятих		кількість суб'єктів*		обсяг реалізованої продукції	
				млн. осіб	%	тис. од.	%	млрд. грн.	%
2005	3,5	2,1	719,6	2,4	68,0	1037,7	92,0	70,4	9,8
2006	3,6	2,2	962,0	2,4	66,3	1021,5	91,7	87,5	9,1
2007	3,8	2,3	1210,5	2,5	65,7	1013,1	92,1	107,6	8,9
2008	4,0	2,4	1482,0	2,6	66,1	980,6	93,3	134,8	9,1
2009	4,1	2,3	1320,1	2,8	68,9	973,3	94,5	130,6	9,9

Частка суб'єктів неорганізованого сектору торгівлі у загальній кількості суб'єктів господарювання, які функціонують в галузі торгівлі, за останні роки коливалася в межах 91,1-93,5 %.

У галузі торгівлі зайнято понад 4 млн. осіб. Цей показник, починаючи з 2005 р., мав чітку тенденцію до зростання (із 3,5 млн. осіб у 2005 р. до 4,1 млн. осіб у 2009 р.). Однак темпи зростання тут були незначними.

Кількість найманих працівників, котрі працюють у сфері торгівлі становить понад 2 млн. осіб і повільно зростає з року в рік (в середньому на 100 тис. осіб).

Важливо підкреслити, що один суб'єкт (фізична особа-підприємець) забезпечує роботою, по суті, двох найманих працівників. Загалом це дорівнює 2 млн. осіб і в цьому особлива соціальна роль неорганізованого сектору торгівлі.

З табл. 2 видно, що середня кількість працівників суб'єктів господарювання збільшилась з 2,1 особи на один суб'єкт у 2005 р. до 2,3 особи у 2009 р., тобто на 109,5 %. При цьому середній товарооборот зріс більш високими темпами – по суті він подвоївся. Водночас зауважимо, що в організованому секторі торгівлі ці зміни мають більш високу динаміку. Проте, при такому компаративному аналізі слід врахувати асортимент, ціновий рівень, техніко-технологічну оснащеність, пропускну спроможність об'єктів сектору неорганізованого ринку.

У контексті даного дослідження, крім фізичних осіб-підприємців, значний інтерес представляє

заний період відбулося загальне скорочення кількості суб'єктів різних організаційно-правових форм з 37 тис. одиниць до 30,6 тис. одиниць.

Аналогічна ситуація спостерігається відносно філій і відокремлених підрозділів. Їх налічувалось у 2010 р. більше 1170 одиниць, тобто на 250 одиниць менше, ніж у 2005 р., проте частка стабілізувалася на рівні 3,6-3,8 %.

Тепер важливо проаналізувати зміни в структурі окремих видів об'єктів в підсистемі «Торгівля».

Базовими об'єктами в секторі неорганізованої торгівлі виступають ринки з продажу продовольчих і непродовольчих товарів. За своєю сутністю ринки є складними господарюючими суб'єктами, які створюють умови підприємцям і покупцям здійснити акти купівлі продажу за цінами домовленості. Завдання ринків полягають у тому, щоб: забезпечити широкий доступ підприємців і покупців до торгівлі товарами і сільгосппродукцією, доповнити організований сектор торгівлі, підтримати баланс попиту і пропозиції на ринку споживчих товарів, формувати справедливі ринкові ціни, денатуралізувати доходи сільських жителів, забезпечити трудову зайнятість, розвивати сектор малого бізнесу.

Реалізація таких завдань забезпечила широкомасштабний розвиток ринків за останнє десятиріччя, де основними суб'єктами виступають фізичні особи-підприємці та незареєстровані фізичні особи. За масштабами розвитку ринків можна судити з даних табл. 3.

Таблиця 3

Динаміка розвитку ринків*

№ з/п	Роки	Кількість ринків	Кількість торгових місць	Загальна чисельність працівників ринків, осіб	Площа ринків, тис. кв. м	
					загальна	торгова
1.	2005	2886	931379	36063	21058	14553
2.	2006	2890	927016	35247	21150	14698
3.	2007	2834	909498	34146	21204	14757
4.	2008	2785	904917	32776	21164	14554
5.	2009	2761	893572	31088	21674	14262
6.	2010	2758				

* Джерело: Наявність і використання торговельної мережі Держкомстат: К - 2010

структурна динаміка інших організаційно-правових форм – приватних підприємств, філій, відокремлених підрозділів, збутових кооперативів, які є складовими елементами підсистеми «Торгівля» в неорганізованому секторі. Аналіз зазначених категорій організаційно-правових форм дозволяє виявити спрямованість та інтенсивність структурних тенденцій в цьому сегменті.

Приватні підприємства, маючи переваги приватної власності, отримали широкий розвиток у сфері торгівлі. У 2005 р. їх кількість становила близько 8190 підприємств або 22 % всіх організаційно-правових форм, що функціонували у внутрішній торгівлі України. На початку 2010 р. кількість таких підприємств скоротилася до 7090 одиниць, але їх частка дещо збільшилась – до 23 %. Причина такої асиметрії полягає в тому, що за вка-

У 2010 р. кількість ринків сягала 2758 одиниць і, судячи з характеру динаміки розвитку, їх кількість поступово стабілізується. Аналогічна ситуація спостерігається відносно площі і кількості торгових місць. Така стабілізація пов'язана з укрупненням і концентрацією ринків, головним чином в містах.

Проте, відбуваються глибокі зміни в спеціалізації ринків. Частка продовольчих ринків у загальній кількості ринків з продажу споживчих товарів зменшується: із 17,4 % у 2005 р. до 14,4 % у 2009 р. Це можна частково пояснити тим, що для облаштування продовольчих ринків потрібно більше дорогого спеціального торговельно-технологічного обладнання, що має відчутний вплив на загальні результати роботи ринків.

Частка змішаних ринків у загальній кількості ринків збільшується незначними темпами і у 2009 р.

вже перевищила позначку 60 %. Їхня діяльність полегшує становище суб'єктів неорганізованого сектору торгівлі та споживачів. Суб'єктам досліджуваного сектору це дає можливість змінити свою товарну спеціалізацію не змінюючи суттєво договори оренди торгових місць та місць своєї праці. Споживачам на таких ринках зручно купувати товари, адже в одному місці можна придбати як продовольчі, так і непродтовари, що суттєво зменшує затрати часу.

Крім того, спостерігається збільшення частки ринків у структурі роздрібного товарообороту. Причиною цього виступає нижча ціна на пропоновану продукцію, що при скороченні платоспроможного попиту відіграє вирішальну роль.

Переважна частина об'єктів неорганізованого сектору торгівлі зосереджена на ринках. Вони формують мережу, яка охоплює магазини, кіоски, лотки, палатки, контейнери. Особливістю таких об'єктів і мережі загалом є: незначні розміри об'єктів торгівлі, висока локалізація об'єктів, глибока товарна спеціалізація, низькі ціни та якість обслуговування, приватно-орендний характер відносин власності.

Традиційно для мережі ринків характерні напівстаціонарні і пересувні об'єкти торгівлі. Вони зберегли своє значення і донині.

Кіоски (контейнери) складають основу дрібно-роздрібною мережі ринків. Їх кількість перевищує нині 270 тис. одиниць розрахованих на 300 тис. торгових місць. Інший вид об'єктів дрібно-роздрібною мережі – лотки (палатки), кількість яких оцінюється близько 100 тис. одиниць з наявністю понад 105 тис. торгових місць.

Загалом, дрібно-роздрібна мережа нараховує 370-375 тис. об'єктів і має тенденцію до збільшення кількості та торгових місць. Так за 2005-2010 рр. кількість об'єктів зросла на 115,0 % переважно за рахунок кіосків. Порівняно новим об'єктом для ринку є приватний магазин. Магазини розташовані як на території ринку, так і на прилеглих територіях. Системний облік таких об'єктів проводиться лише з 2005 р. За результатом спеціальних обстежень було виявлено 16 тис. магазинів, які функціонують на ринках. У 2010 р. ця кількість зросла до 24,3 тис., що складає близько 35,0 % загальної їх кількості в Україні. Це підтверджує позитивну динаміку розвитку магазинів фізичних осіб-підприємців. Щорічні темпи зростання у 2005-2010 рр. становили 5,2 %, що фактично означає поновлення мережі на 8 тис. магазинів. Зауважимо, що за зазначений період кількість магазинів в організованому секторі суттєво зменшилась – приблизно на 17 тис. одиниць.

Таким чином, тенденція зростання кількості магазинів спостерігається лише в секторі неорганізованої торгівлі. Відповідно тут збільшилися і торго-

вельні площі з 550 тис. кв. м до 690 тис. кв. м, правда, більш повільними темпами. Якщо кількість магазинів зросла у 1,5 рази, то їх торговельні площі тільки в 1,3 рази. Це не могло не привести до зменшення середнього розміру магазину до 28,8 кв. м, що у 4 рази менше аналогічного показника магазинів підприємств (юридичних осіб) торгівлі.

Висновки. В підсистемі «Торгівля» неорганізованого сектору спостерігаються позитивні тенденції розвитку організаційно-правових форм і організаційних структур. Неорганізований сектор торгівлі залишається основним конкурентом мережевої роздрібною торгівлі, особливо в регіонах.

Із проведеного аналізу випливає, що неорганізований сектор торгівлі реально існує, проте його частка у галузі торгівлі за різними показниками неоднакова. Його поширення зменшує соціальну напругу в суспільстві, адже тут цілком легально отримують доходи тисячі українців. Саме тому існує об'єктивна необхідність детального вивчення умов його функціонування, аналізу всіх аспектів його діяльності, тенденцій та перспектив розвитку і дієвої підтримки суб'єктів цього сектору на загальнодержавному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апопій В. В. Організація торгівлі : підруч. / В. В. Апопій, І. П. Міщук, В. М. Ребрицький, С. І. Рудницький, Ю. М. Хом'як ; [за ред. В. В. Апопія] ; [3-тє вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 632 с.
2. Економічні системи : монографія / [за ред. Г. І. Башнянина]. Т. 1. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2006. – 484 с.
3. Криган Р. В. Стан і тенденції розвитку роздрібною торговельної мережі у Львівській області / Р. В. Криган, Т. В. Футало // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.6. – С. 188-194.
4. Мазаракі А. А. Економіка торговельного підприємства : Підручник для вузів / А. А. Мазаракі, Л. О. Лігоненко, Н. М. Ушакова. – К. : «Хрещатик», 1999. – 800 с.
5. Моторин Р. М. Система національних рахунків / Моторин Р. М., Моторина Т. М. – К. : КНЕУ, 2002. – 185 с.
6. Роздрібна торгівля України у 2007 році : статистичний збірник / Державний комітет статистики України. – К. : 2008. – 173 с.
7. Роздрібна торгівля України у 2009 році : статистичний збірник / Державний комітет статистики України. – К. : 2010. – 174 с.
8. Україна у цифрах у 2010 році : статистичний довідник / Державний комітет статистики України. – К. : 2011. – 265 с.